

Inhoud

1. Onder de Onechte Mensen 13
2. De trein vanuit Khayelitsha 28
3. Kaapstad: de ziel van de Kaap 58
4. De nachtbus naar Windhoek 80
5. De nachttrein uit Swakopmund 102
6. Het bushpad naar Tsumkwe 127
7. Een ceremonie bij de viersprong 145
8. Onder de Echte Mensen 163
9. Een ritje op een olifant: de ultieme safari 192
10. De hongerige kudde van Etosha 216
11. De grens met slecht karma 238
12. Drie kippenbouten 263
13. Vrijwilligerswerk in Lubango 286
14. De slavendepots van Benguela 316
15. Luanda: de geïmproviseerde stad 348
16. 'Zo zal de wereld eruitzien wanneer het einde der tijden is
aangebroken' 375
17. Wat doe ik hier? 389

Onder de Onechte Mensen

In de hete, vlakke bush in het hoge noordoosten van Namibië liep ik over een bultige termietenheuvel van glad, door mieren fijngekauwd zand, en doordat ik nu net iets hoger stond, kon ik zien hoe het majestueuze landschap zich ontvouwde, als de warrelende bladzijden van een geheel ongelezen boek.

Ik vervolgde mijn weg achter de rij kleine, tenger gebouwde, grotendeels naakte mannen en vrouwen aan, die snel en soepel onder een hemel vol rimpelingen van vurig goud liepen, door het droge struikgewas van wat in het Afrikaans ooit neerbuigend Boesmanland werd genoemd – vrouwen met uitgezakte borsten die met elkaar liepen te lachen, een zuigeling met een hoofdje dat als een pluizige vrucht op en neer deinde in de draagdoek van een van de vrouwen, mannen met een leren lendendoek en pijl-en-boog of speer in de hand, met zijn negenen waren we – en, net als zo vaak in al die jaren dat ik te midden van de mensheid de aarde had bereisd, dacht ik: de besten lopen in hun blote kont.

Ik was weer gelukkig, terug in Afrika, het rijk van het licht, en volgde een nieuw pad, te voet door dit eeuwenoude landschap, terwijl ik genoot van ‘een tastbaar, voorstelbaar verleden dat nog bezocht kan worden – dat nog niet zo ver achter ons ligt, met beter te duiden mysteries’. Door dichte doornstruiken liep ik gebukt achter de rij mensen met hun gouden huidskleur aan, het oudste volk op aarde, wiens afstamming was te herleiden tot de duistere, primitieve periode van het Laat Pleistoceen, zo’n vijfendertigduizend jaar geleden, de bewezen voorvaderen van ons allen, de ware aristocraten van de planeet.

Het snuiven van een opgeschrikt dier buiten ons gezichtsveld deed ons halt houden. We zagen door het onderhout nog net het wegvluchtende achterlijf. Hoorden het geklepper van zijn hoeven toen het dier wegsprong over losse stenen.

‘Koedoe,’ fluisterde een van de mannen die gebogen stond te luisteren naar het wegrennende dier, zonder opzij te kijken, alsof hij de vertrouwde voornaam uitsprak van iemand die hij kende. Hij zei nog iets, en hoewel ik het niet verstond, luisterde ik ernaar als naar nieuwe muziek; zijn taal klonk zowel absurd als welluidend.

Die ochtend had ik in Tsumkwe, het dichtstbijzijnde stadje – nou ja, stadje, eigenlijk niet meer dan een zongeschroeiende vier-sprong met een heleboel hutten en een paar schaduwbomen –, op mijn kortegolfradio gehoord: *Financiële markten wereldwijd in beroering door de ernstigste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog. Voor de landen van de eurozone komt een financiële meltdown naderbij vanwege het verwachte faillissement van Griekenland nu de overheid daar een lening van 45 miljard dollar heeft geweigerd om haar schulden mee af te schrijven.*

De mensen die ik volgde waren aan het lachen. Ze spraken Khoisan en waren een subgroep van de !Kung die zichzelf Ju/'hoan noemde – een moeilijk uit te spreken naam met klikklanken, die ‘Echte Mensen’ of ‘Ongevaarlijke Mensen’ betekent. Het waren van oudsher jagers-verzamelaars en het gebruik van geld was hun vreemd. Zelfs nu, verdreven naar de randen van het zogenoemde Boesmanland (zij kenden dit deel ervan als Nyae Nyae) – waar ze zich hier en daar gevestigd hadden, wat vee hielden en gewassen verbouwden –, kwamen deze mensen zelden met geld in aanraking en ze maakten vrijwel nooit gebruik van het slijk der aarde. Ze vulden hun voeding nog steeds aan met dieren waarop ze jaagden en voedsel dat ze verzamelden en opgroeven – en met wat ze zoal toegestopt kregen. Waarschijnlijk dachten ze niet na over geld en als ze dat al deden, wisten ze dat ze het nooit zouden hebben. Terwijl de Grieken te hoop liepen tegen hun regering, de

Italianen klaagden over armoede in de straten van Rome, de Portugezen en de Spanjaarden met lede ogen hun bankroet tegemoet zagen, en journaals alleen maar repten over falend beleid, waarde-loze valuta en het aanhalen van de broekriem, waren de Ju/'hoan met al hun oude gebruiken onverwoestbaar, althans, dat dacht ik in mijn naïviteit.

De jonge vrouw die voor me liep, liet zich op haar knieën in het zand zakken. Ze had het prachtige, elfachtige, ietwat Aziatische – en ook altijd wat buitenaards aandoende – gezicht van de meeste Sanvolken. Dat wil zeggen het onschuldige, aantrekkelijke, enigszins pedomorfe gezicht van een kind. Ze bevoelde met haar vingers een draadachtige kruiper die uit het zand omhoogstak, boog zich voorover tot ze op een elleboog steunde en begon te graven. Met elke handvol zand die ze weggroef, klaarden haar ogen meer op, haar borsten schudden en haar tepels trilden tegen de aarde, een van de kleine prikkelingen van deze excursie. Binnen een minuut trok ze een peenachtige knol uit het donkere, vreemd genoeg vochtige gat dat ze had gemaakt en hield hem liefdevol in haar handen. Ze klopte de aarde er vanaf, waardoor hij van kleur verbleekte. Glimlachend bood ze hem mij aan om de eerste hap te nemen.

'*Nano*,' zei ze, een woord dat werd vertaald als 'aardappel'.

Hij had de consistentie en de zoetige grondsmak van een rauwe wortel. Ik gaf hem terug en hij werd eerlijk gedeeld, om de beurt een hapje, negen in totaal. In de bossen, woestijnen en bergen over de hele wereld zijn verzamelaars zoals de Ju/'hoan zeer gewetensvol in het delen van voedsel; het is dat delen met de groep dat hen met elkaar verbindt.

Een eindje verderop zaten twee van de mannen geknield tegenover elkaar op de grond op de notendoppen en de afgevalen bladeren van een doornstruik, en wreven om beurten een stok van zo'n halve meter tussen hun handpalmen – lieten hem razendsnel draaien zodat er, door de frictie van het uiteinde van de stok in een steeds donkerder wordend zacht stuk hout, in een mum van

tijd een rookpluimpje opsteeg. De stok noemen ze de man, het houtblok met het kuiltje erin de vrouw. Er gloeiden vonken op in het heet gewreven stuk hout en een van de mannen wakkerde nog meer vonkjes aan door het smeulende, zacht rokende hout op te tillen en erop te blazen, zijn lippen getuit als bij een kus. Hij strooide er notendoppen en dode bladeren overheen en toen een handvol twijgjes. We hadden vuur.

Door de stakingen in Griekenland zitten veel steden zonder elektriciteit en de verwachting is dat de overheid haar schuldverplichtingen niet meer zal nakomen, waardoor de onzekerheid voor Europa zal toenemen en het lot van de euro twijfelachtig wordt. Het domino-effect zou de levensvatbaarheid van Amerikaanse banken in gevaar kunnen brengen. Stenen gooiende menigten, die protesteren tegen de toenemende bezuinigingsmaatregelen, plunderen inmiddels de winkels in Athene...

Het leek wel nieuws van een andere planeet, een donkere, chaotische planeet, niet dit oogverblindende oord met kleine, zacht aardige mensen, glimlachend in de schaduw van lage struiken, waar de vrouwen met hun graafstokken nog meer wortels uit de aarde wroetten, en een van hen het zich op een vlekkerig schaduwplekje gemakkelijk had gemaakt en haar tevreden sabbelende baby de borst gaf.

Hun bleven de warrige, orakelachtige metaforen van de falende markteconomie bespaard: *De subprimecrisis was slechts het topje van de ijsberg van een economische ineenstorting* en *Leningen konden het leegbloeden van aandelenkoersen niet verhinderen* en *De rode cijfers in de boeken van Spaanse regionale overheden namen met 22% toe tot bijna 18 miljard dollar* en *De Europese schuldencrisis stelt de economie van New York City bloot aan een extreem neerwaarts risico, omdat New Yorkse banken er meer dan 1 biljoen dollar aan activa van in bezit hebben* – en het lachwekkende inzicht dat geld niet meer was dan kleurig, kreukelig papier, nauwelijks verschillend van snoepwikkels, en dat de markt zelf weinig meer voorstelde dan een casino. *Voor de tiende achtereenvolgende dag...*

De paniek, de woede, de onmacht van de mensen, als gekooide apen opgesloten in steden die langzaam tot stilstand kwamen. *Mocht Griekenland zijn schuldverplichtingen niet nakomen, dan zal het in een dodelijke spiraal terechtkomen.*

Het vuur knetterde en er werden nog meer wortels rondgegeven.

‘Kijk, meneer Bawl...’

Een hurkende man met een zelfgemaakte streng van gespleten en ineengevlochten ranken had een valstrik gemaakt door de streng vast te zetten met een soepele, omlaag gebogen tak, en met zijn vingers over de grond trippelend liet hij me zien hoe daarmee de poten van een over het zand lopende, nietsvermoedende vogel gestrikt zouden worden, een parelhoen misschien – die had je hier veel – die ze zouden plukken en boven het vuur zouden roosteren. Ze wezen de giftige planten aan en praatten over de kevers die ze vermaalden tot een dodelijk smeerseltje voor op hun speerpunten, de bladeren die ze gebruikten om maagpijn te verlichten, de twijgjes om een wond mee te reinigen of huiduitslag mee te verhelpen.

Deze Echte Mensen, de Ju/'hoan, waren vervolgd, opgejaagd, afgeslacht en verdreven vanaf het moment dat de eerste blanken in 1652 in Afrika aan land waren gekomen. Die blanken waren Jan van Riebeeck, zijn vrouw en kind en zijn kleine groep Nederlanders, die het gebied waar ze zich vestigden Groote Schuur noemden en er groente teelden voor een bevoorradingspost om Nederlandse schepen op weg naar Oost-Azië van proviand te voorzien.

Met hun typisch Nederlandse pietluttigheid in het onderscheiden van rassen maakten ze een taxonomie om de inheemse volkeren te beschrijven, waarin de geiten hoedende Khoikhoi werden aangeduid als ‘Hottentotten’ (een nabootsing van het alveolaire klikken in hun taal), de Bantoes als ‘kaffers’ (ongelovigen – de Nederlanders hadden het woord overgenomen van de eerste Portugezen, die het de Arabische handelaren hadden horen gebruiken), en de !Kung San als ‘Bosjesmannen’, naar hun geprefereerde

habitat. De Khoikhoi, een herdersvolk, gaven de San hun naam – hun kleinere woord voor ‘vee-loos’ (met de bijbetekenis van achterlijkheid). Allemaal kwamen ze in de verdrukking door de landbezetting van de Nederlanders, en hoewel alle groepen verzet boden, trokken de zogeheten !Kung San zich redelijk snel terug, maar niet snel genoeg. Tot laat in de negentiende eeuw was het voor de Boeren een sport om op hen te jagen. Maar dit zogenaamd achterlijke volk – onafhankelijke jagers-verzamelaars, stadshaters, schijnbaar levend buiten de wereldeconomie – zou, naar mijn idee, het laatst lachen.

Zelfs later nog, toen de Ju/'hoan die ik bezocht hun kralen hadden afgedaan, hun pijl-en-boog en graafstok hadden neergelegd, de mooie dierenhuiden die ze droegen hadden verruild voor versleten westerse kleren – gescheurde broeken, vale T-shirts, rubberslippers, rokken en bloezen, afdankertjes die hun in balen werden toegestuurd vanuit Europa en de Verenigde Staten –, zelfs toen viel het doek niet. De Ju/'hoan leken als van oudsher onverwoestbaar en alwetend, volledig aangepast aan hun bestaan in de bush, en ze traden de buitenwereld tegemoet met een serene glimlach om haar dwaasheid en incompetentie.

Dat is wat ik zag. Of was het een illusie? Misschien was wat ze mij lieten zien een overtuigende heropvoering van hun oude gebruiken, zoals de Mohawk in een hedendaags historisch schouwspel die gekleed in met kralen bestikte hertenleren hesjes over de Hudson peddelen in kano's van berkenschors. Volgens sommige antropologen bestendigde iedereen die het gedrag van de Ju/'hoan als authentiek beschouwde een mythe die met de beste bedoelingen verzonnen was, als karikaturale travestie in de ware zin van het woord, niet meer dan het verwisselen van kleren, en romantiseerde daarmee een archaisch bestaan dat voorgoed verloren was gegaan.

Het is waar dat de Ju/'hoan verdreven waren en zich elders hadden gevestigd, dat ze geteisterd werden door alcoholisme en dat

velen van hen waren gecorrumpeerd door het stadsleven. Maar de Ju/'hoan hadden iets van hun cultuur weten te behouden. Hun taal was intact; ze hadden nog steeds hun volksverhalen en hun kosmologie; ze hadden hun strategieën om in de bush te overleven behouden en doorgegeven. Velen van hen volgden nog steeds de sporen van het wild, gingen nog steeds op jacht, zij het niet met giftige pijlen; sommigen vulden hun voeding nog steeds aan met wortels, en ze konden vuur maken door stokjes langs elkaar te wrijven. Hun verwantschapssysteem – familie, relaties, mensen van wie ze afhankelijk waren – bleef onverlet.

Gehuld in vodden in plaats van huiden leken ze nog steeds de Echte Mensen. Maar misschien zag ik wat ik graag wilde zien. Omdat hun traditionele vaardigheden behouden waren gebleven, gonsde het in hun hoofd (leek mij) van de oude gebruiken. Ze hadden zelfs hun eigen ongewone manier van lopen. In tegenstelling tot de stadsbewoner, die doorgezakt en wezenloos voor zich uit loopt te kijken, waren de Ju/'hoan alert. Die zag je nooit met afhappende schouders slenteren; ze bewogen zich snel, maar geluidloos, het lichaam kaarsrecht, luisterend terwijl ze voortsnelden, met lichte tred op de bal van de voet en ballet-achtige bewegingen, meer dansend dan lopend.

Ze waren van nature toegerust om de meedogenloze grimmigheid van het semiwoestijnklimaat te trotseren en hadden verstand van en begrip voor de dieren waarop ze jaagden. Maar ze waren nooit opgewassen geweest tegen de mensen die hen vervolgden, niet tegen de blanken, maar evenmin tegen de Herero. Sommige !Kung San die de pech hadden gehad in de buurt van steden te wonen, waren verslaafd en onschadelijk gemaakt door het bruisende *oshikundu*, het zelfgebrouwen bier dat Namibiërs maakten van gefermenteerde sorghum en verkochten in dorpen en zwarte kroegen, *shebeens*. (Shebeen, een Iers woord dat 'slecht bier' betekent, werd door Ierse migranten in Zuid-Afrika geïntroduceerd en wordt gebruikt ter aanduiding van de armoedigste drankgelegenheden.)

Vanwege hun kennelijke zachtaardigheid, de complexiteit van hun overtuigingen en hun eeuwenoude stamboom hadden de !Kung San het hart veroverd van buitenlandse instanties en hulporganisaties. En ook dat van antropologen: de !Kung San behoorden tot de meest intensief bestudeerde volkeren van Afrika. Maar zij die deze mensen bevoogdden, hadden veel meer van hen te leren dan ze hun konden bijbrengen. Het was bovenal een vreedzaam, egalitair volk dat zich door zijn traditie van samen delen en samen leven uitstekend had weten te redden. Ze hadden er altijd voor gekozen om zich dieper terug te trekken in de bush, in plaats van zich te laten uitroeien in een futiele oorlog. Het was een opmerkelijk geduldig volk en daardoor tevreden. Ze waren hier als allereersten – jaagden op wild, maakten vuur, groeven wortels op – en ik was ervan overtuigd dat ze hier nog steeds zouden zijn wanneer de rest van de wereld zichzelf te gronde had gericht.

Ze hadden altijd in de marge geleefd. Zou een buitenstaander van een hulporganisatie die geld inzamelde en oude kleren uitdeelde, of al de weldoeners die hen materieel ondersteunden hun een betere manier van leven kunnen tonen? Door – voornamelijk politieke – omstandigheden waren de Ju/'hoan gedwongen geweest zich op een vaste plaats te vestigen, en ook al waren ze van huis uit nomadisch, ze hadden moeten leren om het land te bewerken en vee te houden. Maar als ze van oudsher jagers-verzamelaars waren, verbonden met het land dat ze als de levende moeder beschouwden, zou hun manier van leven dan niet zegevieren?

Veel Afrikanen zijn afstammelingen van verzwakte culturen, de verstrooide overlevenden van eeuwenoude rijken die vernietigd en ontwricht werden door slavenhandelaren uit Arabië en Europa – de koninkrijken Dahomey en Congo, het uitgestrekte vijftiende-eeuwse keizerrijk dat bekend stond als Monomatapa. Net als de kleine boeren in het oude Europa zijn veel Afrikanen hun traditionele vaardigheden verleerd of er bewust van afgestapt – rietdekken, smeden, hout bewerken, voedsel verzamelen, land

bewerken, en de grootste vaardigheid van allemaal, het betonen van wederzijds respect en rechtvaardigheid, dat ertoe bijdraagt dat mensen zich in gelijkgestemdheid staande kunnen houden. Binnen enkele tientallen jaren zal de meerderheid van de Afrikanen in steden wonen. Volgens het rapport van vN-Habitat over de toestand van Afrikaanse steden uit 2010, wonen in sub-Saharisch Afrika nu al tweehonderd miljoen mensen in sloppenwijken, het hoogste aantal sloppenwijkbewoners ter wereld. En ‘sloppenwijk’ is een nogal misleidend woord voor die uitzichtloze oorden met een verbijsterende wanorde – zoals ik met eigen ogen zou zien.

Het plaatsje dat het dichtst bij het nietige Ju/'hoan-dorp lag, de viersprong van Tsumkwe, een kleine vijftig kilometer verderop, beschikte over een aantal voorzieningen: een winkel waar voedsel in blik, brood en snoepgoed te koop was; een benzinestation en een soort straatmarkt – een rij van zeven simpele kraampjes waar tweedehandskleding, vlees, zelfgemaakt bier en, bij het laatste kraampje, hairextensions werden verkocht. De kooplui zaten te gapen in de hitte; erg hard liep de verkoop niet.

Jarenlang had ik ernaar uitgezien om de !Kung San te bezoeken en door het land te trekken. En ik had nog een reden. Voor een van mijn eerdere boeken, *Dark Star Safari*, was ik over land van Caïro naar Kaapstad gereisd, zuidwaarts via de oostkant van Afrika. Ditmaal wilde ik, omdat de symmetrie van zo'n onderneming me wel aanstond, mijn reis hervatten in Kaapstad en vervolgens, nadat ik gezien had hoe die stad in tien jaar tijd was veranderd, noordwaarts reizen in een nieuwe richting, omhoog langs de westkant, tot ik het eind van de lijn had bereikt, hetzij van mijn reis, hetzij in mijn hoofd.

Maar er waren nog andere, even dringende drijfveren. De belangrijkste was dat ik fysiek afstand wilde nemen van mensen die mijn tijd verdedden met onbenulligheden. ‘Ik ben ervan overtuigd dat de geest permanent geschonden kan worden door de gewoonte aandacht te besteden aan triviale zaken,’ schreef Thoreau in zijn

essay *Life Without Principle*, ‘zodat al onze gedachten gekleurd zullen worden door trivialiteit.’

Door weg te gaan wilde ik de stalkers en de drammers dwarsbomen, onbereikbaar zijn en me onttrekken aan de terreur van e-mail en telefoon en van mensen die zeiden: ‘Hé, maar we hebben wel een deadline!’ – de deadline van andere mensen, niet die van mij. Reizen in ongebondenheid, buiten de blik en het bereik van iedereen, is een zegen. Ik had deze vrijheid verdiend: na de recente voltooiing van een roman en na anderhalf jaar aan mijn bureau te hebben gezeten, was ik het spuugzat en wilde ik het huis uit – en niet zomaar even naar buiten, maar ver weg. ‘Ik maak deze wonderbaarlijke reis niet om mijzelf te bedriegen, maar om aan de hand van de dingen die ik zie zelfinzicht te verwerven,’ schreef Goethe in zijn *Italiaanse Reis*. ‘Er is trouwens niets te vergelijken met het nieuwe leven waartoe de aanblik van een nieuw land een contemplatief mens in staat stelt. Hoewel ik nog altijd dezelfde ben, meen ik toch dat ik tot in het merg ben veranderd.’

Afrika trok me, omdat het nog steeds zo leeg is, zo ogenschijnlijk onaf en vervuld van mogelijkheden, precies de reden waarom het continent bemoeiallen en analisten, voyeurs en amateurfilantropen aantrok. Een groot deel is nog steeds ongecultiveerd, en zelfs in de honger die er heerst, lijkt hoop besloten, misschien juist wel door die wanhoop. ‘Geef me een wildernis wier aanblik door de beschaving niet kan worden verdragen,’ schreef Thoreau in ‘Walking’, ‘alsof we leefden van het merg van rauw verslonden koedoes.’ Door Afrika reizen was tevens mijn manier om weerstand te bieden aan het toenemende tempo van de technologie – me ertegen te verzetten en achter te blijven, geduld te leren en op die manier de wereld te bestuderen.

Afrika was veranderd en dat gold, na tien jaar, ook voor mij. Ook de wereld was ouder geworden en het reizen zelf steeds meer veranderd en versneld. Ze zeggen dat er meer dan ooit bekend is over de ons vertrouwde wereld en dat die nog nooit zo gemakkelijk bereikbaar is geweest. In 2011, het jaar dat ik op reis was,

werd Namibië bezocht door een miljoen buitenlandse toeristen en Zuid-Afrika door bijna twee keer zoveel. Maar die bezoekers bewandelden de veilige, gebaande paden. In Zuid-Afrika waren veel plaatsen waar maar zelden toeristen kwamen en in Namibië beperkten de toeristen zich tot de wildparken en de kust en waagden ze zich vrijwel nooit in het onherbergzame grensgebied met Angola in het noorden. Wat de meer onverschrokken reizigers betrof, de rugzaktoeristen en de mensen die zich buiten de gebaande paden begaven, ik moest er nog steeds eentje tegenkomen die ook werkelijk de grens met Angola was overgestoken.

Hoewel er veel gereisd wordt in de bekende wereld en de toerist tegenwoordig ook allerlei verre oorden bezoekt (Bhutan, de Malediven, de Okavangodelta, Patagonië), zijn er ook plekken waar geen buitenstaander komt. De rijken reizen in gecharterde vliegtuigen met hun eigen chef-koks en gidsen naar afgelegen landingsstroken in Afrika. De rest boekt een geheel verzorgde vakantie of gaat op goed geluk op weg met een rugzak. Toch zijn er nog plaatsen die buiten het blikveld vallen, die ontoegankelijk zijn of te gevaarlijk om naartoe te gaan. Veel paden door de bush leiden nergens heen. En sommige landen zijn tot nader order gesloten. Somalië, waar anarchie heerst, ligt alleen op de reisroute van wapenhandelaren. In het despotische Zimbabwe voel je je niet welkom. En andere landen, Congo bijvoorbeeld, hebben nauwelijks fatsoenlijke wegen. Maar zelfs al zouden er wegen zijn, een groot deel van Congo is vijandelijk gebied, waar je beter niet kunt komen vanwege de militielegers, de plaatselijke stamhoofden en krijgsheren, nog net zoals het was toen Henry Morton Stanley het te voet en over de rivier doorkruiste.

Tijdens de voorbereiding van mijn reis las ik steeds weer dat militante islamisten bezig waren ongelovigen te doden of stampij te maken in Niger en Tsjaad, en in Nigeria waren de zogenaamde Boko Haram-bendes – moslims die de aanblik van verwesterde Nigerianen niet konden verdragen – bezig alle mannen die een broek en een overhemd droegen of vrouwen in een jurk te ver-

moorden. Deze groepen waren op zoek naar makkelijke slachtoffers – rugzaktoeristen, avonturiers, mensen zoals u en ik.

Daarom begon ik aan deze reis met een akelig voor gevoel. Een man die al vijftig jaar rondreist, is een makkelijk doelwit: in zijn eentje, de pensioengerechtigde leeftijd gepasseerd en dus opvallend in een land als Namibië, waar de gemiddelde levensverwachting drieënveertig jaar is. Ik troostte me met de gedachte dat de aanblik van een oude man die alleen door Afrika reist zo onwaarschijnlijk was dat men me lachend zou afdoen als een zonderling. Als je gekleed ging zoals ik, in verschoten kleren en met een horloge van twintig dollar en een goedkope zonnebril, en met slechts een klein, plastic mobieltje van twintig dollar – hoe kon je dan de moeite van het beroven waard zijn?

Ik had ook het vermoeden dat deze reis wel eens het karakter van een afscheid kon krijgen. Voor veel oudere schrijvers, en voor sommige niet zo oude, betekende een verblijf in Afrika een afscheidsreis. De laatste belangrijke reis die Joseph Conrad ondernam, per boot in achtentwintig dagen over de Congo, vormde de basis voor zijn sterke novelle *Hart der duisternis*, die hij acht jaar na zijn terugkeer uit Afrika schreef en die hij karakteriseerde als: 'Ervaringen die ik een beetje (en echt maar een klein beetje) heb aangedikt.' Na een leven lang te hebben gereisd bracht Evelyn Waugh de winter van 1959 door in Oost- en Centraal Afrika en deed daarvan verslag in *A Tourist in Africa*. Hij overleed zes jaar later. Zowel Laurens van der Post als Wilfred Thesiger reisden in hun laatste jaren door Afrika – Van der Post in de Kalahari, Thesiger in het noorden van Kenia – en schreven erover. Hemingways ultieme safari, zijn laatste belangrijke reis, voerde hem in 1953-54 naar Oost-Afrika, en hoewel hij zichzelf zes jaar later doodschoot, werd zijn gedramatiseerde versie van die safari, *De waarheid in het ochtendlicht*, geredigeerd door zijn zoon Patrick, postuum gepubliceerd in 1999. Nadat V.S. Naipaul zijn *Het masker van Afrika* had gepubliceerd, een wijdlopieg onderzoek naar 'de aard van het Afrikaanse geloof', dat hem door zes Afrikaanse landen voerde,

liet hij duidelijk blijken dat het zijn laatste reisboek zou zijn.

Afrika kan wreed zijn en delen ervan ronduit beangstigend, maar zoals duidelijk wordt uit de ervaringen van Naipaul kan het ook vriendelijk zijn voor een ziekelijke, oudere reiziger. Je zou verwachten dat mensen zouden zeggen: ‘Ga naar huis, oude man.’ Maar nee – in de regel wijst Afrika niemand de deur.

En dus zou je denken dat dit, het groenste continent, het volmaakte landschap voor een afscheidsreis zou zijn, een manier om respect te betonen aan de natuurlijke wereld en aan het geschonden Eden van onze oorsprong. ‘Alle begeerten van het leven komen hier onverbloemd tot uitdrukking,’ schreef de Engelse auteur en reiziger V.S. Pritchett vijftig jaar geleden over Spanje. Maar die vaststelling zou net zo goed voor Afrika kunnen gelden. ‘We zien de primitieve begeerten die ons drijven, maar door een curieus staaltje van stoïcisme, fatalisme en lethargie worden de natuurlijke hartstochten van de mens weifelend in toom gehouden.’ In Afrika zien we hoe de menselijke geschiedenis op zijn kop wordt gezet en het is mogelijk om in Afrika te zien waar het verkeerdt is gegaan.

‘Afrika geeft je het onontbeerlijke gevoel terug dat de wereld onmetelijk, wonderbaarlijk en imposant is,’ schreef een andere reiziger, en specifiek over dit gebied zei John Manchip White in *The Land God Made in Anger*: ‘Wat de critici ook zeggen, onze planeet is overbevolkt noch verwerpelijk.’

In je eentje reizen geeft je de vrijheid om te kunnen zijn wie je maar wilt. Er zijn veel landen die in gevaar verkeren en plekken waarvan de toekomst bedreigd wordt. Denk maar aan het radioactieve Oekraïne, of het anarchistische Tsjetsjenië, aan de overbelaste Filipijnen of het getiranniseerde Wit-Rusland. Allemaal zouden ze wel een helpende hand kunnen gebruiken, maar wanneer de beroemdheid, de ex-president of de bejubelde publieke figuur zich als menslievend wil profileren, gebeurt dat vrijwel altijd in Afrika, vanwege het exotische tintje – of is het wellicht vanwege het dramatische contrast tussen zwart en wit, of vanwege

zijn hypnotiserende onnavolgbaarheid? In Afrika heeft de reiziger onbeperkte vrijheid, en Afrika zelf is, beter dan welke andere plek ook, in staat de ervaring uit te vergroten.

Toen ik achter de energieke, snelvoetige Ju/'hoan door de lage, zonbeschenen bush van Nyae-Nyae liep, wist ik dat ik was waar ik wilde zijn. En die wijze van reizen was voor mij een manier om mijn jeugd te hervinden, want als tweeëntwintigjarige onderwijzer aan een klein schooltje op het platteland van Afrika had ik een paar van de gelukkigste jaren van mijn leven doorgebracht – jaren van vrijheid en vriendschap en heel veel hoop.

Als ik al een akelig voorgevoel had over deze reis, dan kwam dat doordat reizen naar het onbekende ook iets weg kan hebben van doodgaan. Na het kwellende afscheid nemen en het eigenlijke vertrek lijkt je kleiner en kleiner te worden, te verdwijnen in de verte. Na verloop van tijd zal niemand je meer missen, behalve op een terloopse, licht spottende manier, in de trant van: 'Wat is er eigenlijk geworden van, kom, hoe heet-ie ook weer, je weet wel, die toen dreigde 'm naar Afrika te smeren?' Je bent weg, niemand kan nog op je rekenen, en wanneer je alleen nog maar een vage herinnering bent, sluipt er een zekere bitterheid in de herinnering, net zoals het de doden vaak kwalijk wordt genomen dat ze dood zijn. Wat heb je aan iemand die onbereikbaar en zo ver weg is?

En daardoor word je twee geesten, want ook in dat verre land, met je gezicht tegen het raam van een andere cultuur gedrukt, starend naar andermans leven, ben je een soort schim. En veel van wat je ziet, zoals het harmonieuze leven in de bush, heeft nog een andere kant.

Het duurde een poosje voordat ik begreep dat het venster van Afrika, net als het raampje van een trein die door het donker dendert, een vervormende spiegel is die deels het gezicht van de kijker zelf weerspiegelt. Bij de Ju/'hoan was ik inderdaad getuige van een re-enscenering, en ik kwam tot het besef dat de mensen die zichzelf de Echte Mensen noemden, helaas, onecht waren. De heroïsche, heidense wereld van de Ju/'hoan met hun gouden huids-

kleur was een illusie. Ik had er gehoopt aan te treffen wat een zeldzaamheid is in de wereld, een land van onbedorven vreugde, maar wat ik aantrof, was een wanhopig volk, trieste, passieve, hopeloze zielen, niet onverwoestbaar, zoals ik had gedacht, maar hard toe aan redding.